G. IVĂNESCU ŞI EUGENIU COŞERIU. PREOCUPĂRI PE TERENUL ETNOLINGVISTICII

PETRONELA SAVIN*

În prelegerea inaugurală a Colocviului Internațional „G. Ivănescu – 100 de ani de la naştere", Iaşi, 1–2 noiembrie, în ale cărui acte este prezentă şi lucrarea de față, profesorul Eugen Munteanu spunea despre G. Ivănescu că „visa naşterea unei lingvistici sintetice şi complete, integratoare şi totală, pe baze antropologice şi filosofice, exact ca marele lui prieten E. Coşeriu" (Munteanu 2013: 46).

Afirmația poate guverna încercarea pe care ne-o propunem în acest articol, şi anume aceea de a arăta că atât G. Ivănescu, cât şi Eugeniu Coşeriu, având ca subiect de reflecție etnolingvistica în calitate de disciplină de graniță, au gândit, din unghiuri diferite, o lingvistică integratoare.

G. Ivănescu publica în 1980 articolul *Etnolingvistica* în lucrarea *Introducere în etnologie*, coordonată de Romulus Vulcănescu, în cadrul capitolului *Ştiințe etnologice*. Cu doi ani mai devreme, Eugeniu Coşeriu prezenta comunicarea *Socio- şi etnoligvistica. Bazele şi sarcinile lor*, într-o şedință plenară la Primul Congres Brazilian de Socio- şi Etnolingvistică (João Pessoa, 31 iulie – 5 august 1978). Varianta spaniolă a comunicării a fost publicată în anul 1981 în „Anuario de Letras", XIX, Facultad de Filosofía y Letras, Centro de Lingüística Hispánica, Mexico, 1981, p. 5–30, iar textul original portughez a apărut în volumul *Sociedade, Cultura e Língua. Ensaios de sócio- e etnolingüística*, João Pessoa, 1990, p. 28–49[1].

G. Ivănescu îşi prezintă punctul de vedere tranşant, încă din deschiderea articolului său, precizând faptul că „termenul *etnolingvistică* ridică multe discuții ca ştiință de graniță", dar, în fond, el „se acoperă şi se confundă, în mare, cu termenul şi obiectul lingvisticii". Mai mult, autorul consideră că „o ştiință intermediară între etnologie şi lingvistică, care să satisfacă ambele cerințe ale investigației fără să cadă în sfera de influență a uneia din cele două componente

* Universitatea „Vasile Alecsandri" din Bacău, str. Spiru Haret, nr. 8, România.

[1] Textul, tradus în română în anii '90, a fost publicat mai întâi în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", t. XXXIII, 1992–1993, A. Lingvistică, p. 9–28 şi, ulterior, apare în ediția tematică *Lingvistică din perspectivă spațială şi antropologică. Trei studii*, cu o prefață de Silviu Berejan şi un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel, Chişinău, Editura „Ştiința", 1994, p. 129–149.

ALIL, t. LIII, 2013, Bucureşti, p. 343–347

BDD-A1186 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:05 UTC)

ridică probleme dificile de ordin teoretic şi metodologic, pentru că, în ultimă instanţă, se referă la problema relaţiilor dintre limbă, popor şi naţiune văzută din unghiuri diferite". Pentru lingvistul ieşean, „lucrurile se pot înfăţişa şi altfel: limbile sânt în mod necesar realităţi etnice sau naţionale şi nu pot fi decât astfel". În sprijinul acestei evidenţe stă însuşi faptul că, „în româna veche, termenul *limbă* era echivalent celui de *popor*". De unde rezultă, în mod necesar, după G. Ivănescu, „că lingvistica poate fi în întregime sau în parte identificată cu etnolingvistica" (Ivănescu 1980: 138).

Eugeniu Coşeriu, în lucrarea citată mai sus, subliniază importanţa delimitării clare a obiectului de cercetare a etnolingvisticii şi sociolingvisticii, cu stabilirea sarcinilor şi metodelor specifice, constatând că, în absenţa unor definiri clare ale domeniilor, cele două discipline tind să se contopească într-o „etnografie generală şi integrală a comunicării" (Coşeriu 1994: 132). Lingvistul limitează etnolingvistica (ca disciplină lingvistică, nu etnologică sau etnografică) la „studiul varietăţii şi variaţiei limbajului în strânsă legătură cu civilizaţia şi cultura unei comunităţi", iar sociolingvistica (ca disciplină lingvistică, nu sociologică), la „studiul varietăţii şi variaţiei limbajului în relaţie cu structura socială a comunităţii de vorbitori" (*ibidem*: 133). În acest context, etnolingvistica trebuie „să studieze în totalitatea sa contribuţia «cunoaşterii lucrurilor» cu privire la configuraţia şi funcţionarea limbajului" (*ibidem*: 134). O asemenea abordare ar corespunde unei „lingvistici escheologice" (din gr. *σκεῦος* „lucru").

Eugeniu Coşeriu clarifică şi problema raportului dintre limbaj şi cultură, în măsura în care acesta cade în sarcina etnolingvisticii sau a lingvisticii în general. Autorul afirmă că relaţia dintre limbaj şi cultură se prezintă în mod esenţial în trei sensuri diferite. Pe de o parte, limbajul însuşi este o formă primară a culturii, a obiectivării creativităţii umane (a spiritului creator). Pe de altă parte, limbajul reflectă cultura nonlingvistică; el este actualitatea culturii, adică exprimă cunoaşterile, ideile şi judecăţile despre realitatea cunoscută. În afară de aceasta, nu se vorbeşte numai cu ajutorul limbajului, ca atare, al competenţei lingvistice, ci şi prin intermediul competenţei extralingvistice, al cunoaşterii lumii, adică prin intermediul cunoaşterilor, ideilor şi judecăţilor despre lucruri; iar cunoaşterea lumii influenţează expresia lingvistică şi o determină într-o oarecare măsură. Aceste ultime două sensuri ale relaţiei limbaj – cultură sunt cele care asigură, după Eugeniu Coşeriu, justificarea raţională a etnolingvisticii, deoarece primul sens (dacă se consideră numai limbajul în sine, şi nu limbajul ca o formă a culturii între altele şi în relaţie cu altele) justifică numai lingvistica în sine (*ibidem*: 139).

G. Ivănescu, la fel ca Eugeniu Coşeriu, pune termenul *etnolingvistică* în relaţie cu sociolingvistica şi geolingvistica, mai mult, adaugă în discuţie şi termenul *psiholingvistică*. Însă, invariabil, manifestă aceeaşi neîncredere faţă de caracterul autonom al domeniilor de cercetare ale acestor discipline. Recunoaşte faptul că „unii dintre lingvişti, psihologi şi sociologi au încercat şi încearcă să definească sensul acestor termeni complecşi când drept ştiinţe de graniţă, când drept capitole ale lingvisticii", însă, după părerea sa, „cum limba este în mod

necesar totodată o realitate etnică, socială, psihică şi geografică (adică răspândită şi diversificată în spaţiu), lingvistica este implicit şi etnolingvistică, şi sociolingvistică, psiholingvistică, geolingvistică (geografie lingvistică, lingvistică spaţială)" (Ivănescu 1980: 138).

G. Ivănescu consideră că „etnologia (cu etnografia, folcloristica şi ştiinţa artei populare), sociologia, psihologia şi, într-o anumită măsură, geografia – şi am adăuga şi istoria – se ocupă şi ele de studiul limbii", iar „aceasta nu înseamnă că ceea ce spune etnologul, sociologul, psihologul, geograful şi istoricul despre limbă ar fi altceva decât lingvistică", nefiind „nici o deosebire de puncte de vedere, de principii, de metode între lingvistica practicată de ei şi cea practicată de lingvişti" (Ivănescu 1980: 138).

Eugeniu Coşeriu insistă tocmai asupra diferenţei dintre perspective, considerând că se impune o distincţie clară între etnolingvistica propriu-zisă (lingvistica etnografică) şi etnografia limbajului (etnografia lingvistică), între sociolingvistica propriu-zisă (lingvistica sociologică) şi sociologia limbajului. Acestea sunt discipline complementare. De pildă, „dacă obiectul de studiu este limbajul, dacă este vorba de fapte lingvistice ca fiind condiţionate de «cunoaşterile» despre lucruri, atunci se face etnolingvistică propriu-zisă sau lingvistică etnografică; dacă, în schimb, obiectul de studiu este cultura, dacă este vorba de «cunoaşterile» despre «lucruri» ca fiind exprimate de limbaj (şi de limbajul însuşi ca o formă a culturii între altele şi împreună cu altele), în acest caz se face etnografie lingvistică (iar, într-un sens mai restrâns, dacă limbajul este tratat exclusiv ca manifestare culturală, se face etnografie a limbajului)" (*ibidem*: 135). De asemenea, în ceea ce priveşte corelaţia limbaj – context social, dacă obiectul de studiu este limbajul (diferenţierile lingvistice în raport cu stratificarea socială), în acest caz se face sociolingvistică propriu-zisă sau lingvistică sociologică. Dacă, în schimb, obiectul de studiu este contextul social (relaţiile sociale ca atare), atunci se face sociologie a limbajului (*ibidem*: 134).

G. Ivănescu, chiar dacă nu îi recunoaşte etnolingvisticii statutul de disciplină autonomă, pune, implicit, în discuţie chestiunea domeniului său de cercetare, afirmând că „una din problemele fundamentale ale lingvisticii în efervescenţă teoretică este aceea a *caracterului etnic exprimat în limbă*". Direcţia antropologic-deterministă a viziunii sale lingvistice, în spiritul Şcolii întemeiate de A. Philippide, este transparentă. G. Ivănescu afirmă că „nu ne putem îndoi că structura psihică a unui popor determină anumite aspecte ale structurii limbii, şi anume din sistemul formelor gramaticale, din cel al sensurilor lor, din cel sintactic, lexical şi chiar fonetic". Mai mult, lingvistul ieşean ţine să scoată în evidenţă o eroare care s-a menţinut între 1850 şi 1950, „aceea de a nu se fi văzut că limba exprimă şi ceea ce e general omenesc, că ea cuprinde între altele şi categoriile logice universale sau *universalia*", „limba redă mai întâi de toate gândirea, iar gândirea este în esenţa ei la toţi oamenii; trebuie să admitem deci că toate limbile «reflectă» aceeaşi gândire". Făcând această distincţie, G. Ivănescu concluzionează: „deci nu în cadrul acestei *scheme universale* va trebui să căutăm ceea ce este specific limbilor, ci în afara ei, de

BDD-A1186 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:05 UTC)

exemplu în ordinea cuvintelor în propoziție și a propozițiilor în frază, în modul de formare a cuvintelor etc." (Ivănescu 1980: 141).

Conceptele de *caracter etnic* sau *scheme universale* ale limbilor pe care le ia în discuție G. Ivănescu își găsesc concilierea în doctrina lui Eugeniu Coșeriu, pentru care domeniul de cercetare al etnolingvisticii este dictat de distincția fundamentală dintre cele trei planuri ale limbajului (identificate de el însuși). Astfel, s-ar impune o etnolingvistică a vorbirii în general, o etnolingvistică a limbilor și o etnolingvistică a discursurilor. Etnolingvistica vorbirii ar studia „condiționarea limbajului prin cunoașterea universală a lumii și, în general, prin cunoașterile universale extralingvistice (incluzând și normele generale ale gândirii umane)" (Coșeriu 1994: 140), etnolingvisticii limbii îi aparține „studiul faptelor unei limbi ca fiind motivate de cunoașterile (idei, convingeri, concepții, ideologii) despre «lucruri»; deci și despre stratificarea socială a comunităților și despre limbajul însuși, ca fapt «real»" (*ibidem*: 145), în timp ce etnolingvistica discursului studiază „tipuri de discursuri și structurile lor tipice, ca fiind motivate sau condiționate de cultura unei comunități și va putea, eventual, să stabilească corelații între anumite tipuri de discursuri și anumite tipuri de cultură în diverse comunități" (*ibidem*: 147).

Așadar, dacă pentru Coșeriu etnolingvistica este o disciplină lingvistică autonomă cu domeniu de cercetare propriu, aflată într-o relație de complementaritate cu etnografia limbajului, pentru G. Ivănescu, „în măsura în care etnolingvistica accentuează latura specificității, unicității și reprezentativității realității sociale de tip etnic sau național, ea are dublă semnificație: pe de o parte, operează, în ordinea lingvisticii generale prin categoriile etnolingvistice și, pe de altă parte, fundamentează indirect însăși cercetarea categoriilor etnologice (etnie, popor, națiune)" (Ivănescu 1980: 142).

Concepția lui G. Ivănescu cu privire la statutul etnolingvisticii, sociolingvisticii, dialectologiei, categorii care operează în ordinea lingvisticii generale, își găsește motivația chiar în textul lui Eugeniu Coșeriu.

Marele lingvist afirmă: „[...] în istoria limbilor [...] nu trebuie să separăm disciplinele. Istoria limbilor are scopul de a descrie și de a explica ceea ce se numește «schimbarea lingvistică» – adică, continua c r e a r e de limbi prin mijlocirea vorbirii, continua obiectivare a vorbirii în tradiții istorice – și pentru aceasta are nevoie de toate punctele de vedere pe care le-am distins (și încă de multe altele). La soluționarea unei probleme istorice va putea contribui, după caz, lingvistica funcțională și dialectologia, sociolingvistica și etnolingvistica, stilistica limbii și sociologia limbajului etc., fiecare din punctul său de vedere; dar cel mai adesea vor contribui, de fapt, mai multe dintre aceste discipline î m p r e u n ă, fiindcă un fapt lingvistic rareori prezintă numai una dintre dimensiunile ce-i corespund. Și aceasta, nu din cauză că istoria lingvistică ar fi o știință «hibridă» sau «eterogenă», ci pentru că este știința lingvistică integrală, întrucât toate aspectele faptelor lingvistice și toate relațiile în care acestea se întâlnesc și pe care le determină se varsă în istorie" (Coșeriu 1994: 148–149).

Așadar, problema etnolingvisticii este văzută de G. Ivănescu din punctul de vedere al istoricului limbii, în timp ce Eugeniu Coșeriu discută aceeași chestiune din perspectiva filosofiei limbajului. Fascinant este însă faptul că ambii lingviști, aflați la mii de kilometri depărtare și aproape în același timp, își dezvoltă simetric argumentația, punându-și aceleași probleme cu privire la acest subiect. Însă, cum în disciplinele umaniste nu se operează cu adevăruri unice, absolute, ci se cultivă chiar abordări și soluții diferite, uneori complementare, preocupările lui G. Ivănescu și Eugeniu Coșeriu pe terenul etnolingvisticii dovedesc importanța asumării unei cercetări integratoare pentru înțelegerea limbajului uman, în complexitatea sa.

BIBLIOGRAFIE

Coșeriu 1994 = Eugeniu Coșeriu, *Socio- și etnolingvistica. Bazele și sarcinile lor*, în *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, cu o prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel, Chișinău, Editura „Știința", p. 129–149.

Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Etnolingvistica*, în *Introducere în etnologie*, volum coordonat de Romulus Vulcănescu, București, Editura Academiei, p. 138–142.

Munteanu 2013 = Eugen Munteanu, *Ivănescu, omul și intelectualul*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", t. LIII, număr special *G. Ivănescu – 100 de ani de la naștere*, p. 39–48.

Pamfil 2007 = Carmen-Gabriela Pamfil, *G. Ivănescu și A. Philippide – creatori ai unei doctrine lingvistice românești*, în „Analele Universității «Ștefan cel Mare»", Seria Filologie, A. Lingvistică, t. XIII, nr. 2, p. 17–44.

G. IVĂNESCU AND EUGENIO COSERIU. PREOCCUPATIONS IN THE FIELD OF ETHNOLINGUISTICS

ABSTRACT

Almost at the same time and thousands of miles apart, G. Ivănescu and Eugenio Coseriu enounced their view on the status of ethnolinguistics as an independent discipline. As the sciences of the spirit do not operate with unique, absolute truths, but cultivate even different, sometimes complementary approaches and solutions, the preoccupations of G. Ivănescu and Eugenio Coseriu in ethnolinguistics show the relevance of assuming an integrating type of research for understanding human language in its complexity.

Keywords: *G. Ivănescu, Coseriu, ethnolinguistics, ethnic, language.*

BDD-A1186 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:05 UTC)